POVERTY WATCH 2021

EAPN NORWAY VELFERDSALLIANSEN

INNHOLD

Poverty Watch – Fattigdom i Norge 2021..... 3

1. Hva er fattigdom?..... 5

2. Hvordan måle fattigdom?..... 6

3. Hvordan utvikler fattigdommen seg i Norge?..... 7

4. Hvem er de fattige i Norge?..... 9

5. Fattigdommens årsaker..... 13

6. Fattigdommens konsekvenser.....16

7. Virkningene av Covid-19..... 17

8. Hvordan kan vi redusere fattigdom i Norge?.....20

Litteraturliste.....25

Utgiver: Velferdsalliansen EAPN Norway
Tekst: Åste Solheim Hagerup
Publisert: 17. oktober 2021

www.velferdsalliansen.no

POVERTY WATCH - FATTIGDOM I NORGE 2021

Denne rapporten utgis av Velferdsalliansen EAPN Norway. Vi er et ikke-kommersielt, politisk uavhengig og livssynsnøytralt samarbeidsfellesskap mellom frivillige organisasjoner som jobber innenfor fattigdomsbekjempelse. Vi jobber for et aktivt og inkluderende velferdssamfunn hvor ingen står utenfor.

Med velferdspolitikk som hovedfokus, skal Velferdsalliansen EAPN Norway være et aktivt, synlig og premissbærende talerør for vål målgruppe og medlemmer – lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Reell brukermedvirkning fra individ til tjeneste- og systemnivå står sentralt i vårt arbeid. Derfor henter vi innspill fra medlemmene våre som vi løfter opp i forskjellige fora og arenaer i Norge, Norden og Europa. Slik påvirker hver enkelt i medlemsorganisasjonene hva vi skal jobbe for.

Vi er en del av European Anti-Poverty Network (EAPN), som innebærer at vi samarbeider med 32 tilsvarende nasjonale nettverk i Europa, samt 13 europeiske organisasjoner. Dette muliggjør kunnskapsutveksling, samordning og økt politisk gjennomslagskraft. Vi bidrar aktivt med å styrke mennesker som lever i fattigdom over hele Europa gjennom vår deltakelse i en rekke arbeidsgrupper. Vi er en del av Baltic Sea NGO Network, Nordic Welfare Platform, det nordiske sivilsamfunns nettverket for vår visjon 2030 og Samarbeidsforum mot fattigdom i Norge.

Velferdsallliansen EAPN Norway er for velferdssamfunnet og sosial rettferdighet. Vår påvirkningsarbeidet tar mange former for å fremme og opprettholde et aktivt og inkluderende velferdssamfunn som favner alle med mål om å påvirke politikk og samfunn for å oppnå sosial rettferdighet og verdige liv til hele befolkningen. For å bidra i denne utviklingen driver vi med opplæring av medvirkere, arrangerer fattigdomshøringer, debatter og seminarer, gir råd og innspill, deltar i høringer, mediedekning, konferanser og gjennomfører egne prosjekter og i samarbeid med andre. Hvert år deler vi ut Tommel opp-prisen/journalistpris til en journalist som har belyst fattigdom på en respektfull måte og som bidrar med å bryte ned fordommer.

Ved å sitte i brukerrådet helsetilsynet, forskjellige utvalg og NAV brukerutvalg på nasjonalt, lokalt og fylkesnivå, bidrar vi til utviklingen av en myndig arbeids- og velferdsforvaltning og et helsetilsyn som setter brukere og medvirkning i fokus fra dag én.

I denne rapporten presenterer vi den nyeste tilgjengelige statistikken på fattigdom i Norge, samt våre vurderinger av fattigdommens utvikling.

COVID-19 har preget fattigdomsutviklingen i Norge. Årets rapport inkluderer derfor en diskusjon rundt hvem de rammede i Norge er samt kort- og langtidseffekten av koronatiltakene både på individ- og samfunnsnivå.

Rapporten avsluttes med vårt syn på hvordan fattigdommen kan reduseres, en seksjon som bygger på Velferdsalliansen EAPN Norway handlingsplan mot fattigdom og handlingsplan for arbeidsinkludering. Handlingsplanen innebærer konkrete tiltak og finansieringsforslag, som er utviklet gjennom samarbeid mellom våre medlemsorganisasjoner. Videre bygger planen på perspektivet til både forskere, brukere, personer som har vært på innsiden av Nav-systemet, innspill fra politikere, Landsorganisasjonen i Norge, og slik dyrker vi en helhetstankegang. Vår resept mot fattigdom er å få de som står utenfor inn i arbeid, samtidig som at alle som ikke kan jobbe skal få ytelser som er tilstrekkelige for å leve gode og verdige liv.

For Velferdsalliansen EAPN Norway
Honoratte BNN Muhanzi
Daglig leder

1. HVA ER FATTIGDOM?

Fattigdom handler om mer enn bare å ha lite penger. Enkelt forklart handler fattigdom om mangel på livsviktige ressurser og frihet til å leve et verdig liv.

Vi definerer en person som fattig dersom nivået på inntekt og ressurser (materielle, sosiale og kulturelle) medfører at personen ikke kan oppnå en levestandard og deltakelse som regnes som akseptabel i det norske samfunnet. Utilstrekkelig inntekt og ressurser medfører ofte ekskludering og marginalisering, samt skam over å ikke møte samfunnets etablerte normer. Denne definisjonen av fattigdom beskriver vi som relativ i motsetning til absolutt fattigdom. Den er basert på at fattigdom handler om å ikke ha de samme mulighetene som andre i samfunnet har.

Fattigdom finnes også i Norge

Fattigdom eksisterer også i Norge, og er dessuten økende. Riktignok lever ikke fattige i Norge i den samme akutte nøden som eksisterer i flere land utenfor Europa. Dette endrer likevel ikke på realiteten for de som sliter med å få endene til å møtes i det norske samfunnet. Mye av fattigdommen i Norge er lite synlig, fordi mange som sliter med å dekke grunnleggende behov ikke deler det med de rundt seg på grunn av skam og frykt for ekskludering. Norge er også et av verdens rikeste land, noe som igjen gjør forskjellene mellom rik og fattig svært åpenbare.

Å leve i fattigdom, og usikkerheten det innebærer, påvirker alle aspekter ved livet. I hverdagen kan trangen til å dekke akutte behov ofte fortrenge det langsiktige perspektivet, noe som kan føre til ukloke beslutninger. Fattige har blant annet økt risiko for fysiske og psykiske helseplager, spiser mer usunt og bruker mer rusmidler enn de som kan betale også de uventede regningene. I tillegg har barn i fattige familier dårligere forutsetninger knyttet til skolegang, og ekskluderes ofte fra arenaer og muligheter som andre barn har tilgang til.

Fattigdommen er et problem for personene det gjelder, men fattigdom kan også gå i arv og bidrar til å svekke tillitsnivået i samfunnet. De tapte mulighetene til de som lever i fattigdom svekker oss både som sosialt og økonomisk fellesskap.

2. HVORDAN MÅLES FATTIGDOM?

Andelen fattige i et land vil variere avhengig av hvordan man måler fattigdom. Ulike indikatorer måler ulike fenomen, og alle mål har styrker og svakheter med tanke på informasjonen de avgir. Kort sagt kan fattigdom måles ut fra enten en absolutt eller relativ standard. Verdensbankens og FNs fattigdomsgrense på 1,90 dollar om dagen er et mye brukt mål på absolutt fattigdom. Befinner du deg under denne grensen, regnes du som ekstremt fattig.

For industrialiserte land som Norge er det derimot vanlig å bruke et relativt mål på fattigdom – en grense som beveger seg ut fra inntektsutviklingen i samfunnet som helhet. En svakhet med relative fattigdomsmål er at ikke alle under fattigdomsgrensen opplever negative konsekvenser av dette eller føler seg fattige. I tillegg kan statistikken definere folk som fattige på grunn av lav inntekt, selv om de har en betydelig formue å benytte seg av.

Likevel har relative fattigdomsmål klare fordeler. For eksempel vet vi at sjansen for sosial eksklusjon og å ikke kunne dekke grunnleggende behov som mat, klær og bolig er større dersom man lever under fattigdomsgrensen. Relative mål fanger dessuten opp at fattigdom handler om avgrensede muligheter for deltakelse i samfunnet. Dette er et viktig prinsipp når vi skal måle fattigdom i Norge, fordi rikere samfunn krever mer ressurser for å kunne delta på et allment akseptert nivå.

Velferdsalliansen EAPN Norway legger til grunn at fattigdom handler om begrensede muligheter til akseptabel levestandard og deltakelse i det øvrige samfunnslivet. Derfor mener vi at et relativt fattigdomsmål er best egnet til å måle fattigdom i Norge og Europa for øvrig.

Måling av fattigdom i Norge

I Norge finnes det ingen fastsatt fattigdomsgrense. EUs ministerråd vedtok derimot i 1975 at fattigdom er relativt, og at fattigdomsgrensen skal settes etter den generelle levestandarden i hvert enkelt land. Norske myndigheter bruker som oftest EUs grense på 60 prosent av medianinntekten eller OECDs grense på 50 prosent, men uten å kalle det for en fattigdomsgrense [1]. Offisiell statistikk fra Statistisk sentralbyrå (SSB) opererer istedenfor med begrepene «lavinntekt» og «lavinntektsgrense», som i praksis måler det samme.

Den vanligste lavinntektsgrensen brukt av SSB følger EU-definisjonen av fattigdom. Grensen settes på 60 prosent av medianinntekten etter skatt, justert for husholdningenes sammensetning (videre referert til som EU60). På den måten tas det hensyn til at husholdninger har forskjellige nivåer på nødvendige utgifter, ut fra antall voksne og barn som inngår i husholdningen. Tabell 1 viser fattigdomsgrensen for ulike husholdningstyper i 2019 [2].

TABELL 1: FATTIGDOMSGRENSE (EU60) ETTER HUSHOLDNINGSTYPE, 2019

Husholdningstype	Fattigdomsgrense
Enslig	237 600
Enslig forsørger med ett barn	308 800
Enslig forsørger med to barn	380 100
Enslig forsørger med tre barn	457 400
Par uten barn	356 400
Par med ett barn	427 600
Par med to barn	498 900
Par med tre barn	570 200
Par med fire barn	641 500

KILDE: STATISTISK SENTRALBYRÅ

3. HVORDAN UTVIKLER FATTIGDOMMEN SEG?

Økt fattigdom målt med vedvarende lavinntekt

Statistikk som viser andelen av befolkningen som lever i lavinntekt et gitt år har sine svakheter. Noen har gjerne varierende inntekt, slik at de vises som fattige i statistikken ett år, selv om de over lengre tid har inntekt over fattigdomsgrensen. Vedvarende lavinntekt vil si å leve i fattigdom over tid. Derfor er vedvarende lavinntekt, der lavinntektsgrensen er definert som inntekt lavere enn 60 prosent av medianinntekten som gjennomsnitt over de siste tre årene, et mer treffsikkert mål på fattigdom. I denne rapporten bruker vi derfor vedvarende lavinntekt så lenge dette er tilgjengelig, og lavinntekt når det mangler.

Utviklingen i vedvarende lavinntekt viser at fattigdommen i Norge er økende. Figur 1 viser at andelen med vedvarende lavinntekt riktignok falt fra 8,2 prosent i 2008 til 7,7 prosent i 2011. Derimot har andelen økt de siste årene. Fra 2011 til 2019, som er siste tilgjengelige tall, har andelen med vedvarende lavinntekt økt fra 7,7 til 10,1 prosent. I 2019 tilsvarte dette 500 010 personer. Som Figur 1 viser, er fattigdommen på en topp målt med vedvarende lavinntekt.[3]

FIGUR 1: ANDEL MED VEDVARENDE LAVINNTEKT (EU60). TREÅRSPERIODE. ALLE FYLKER OG ALDRE

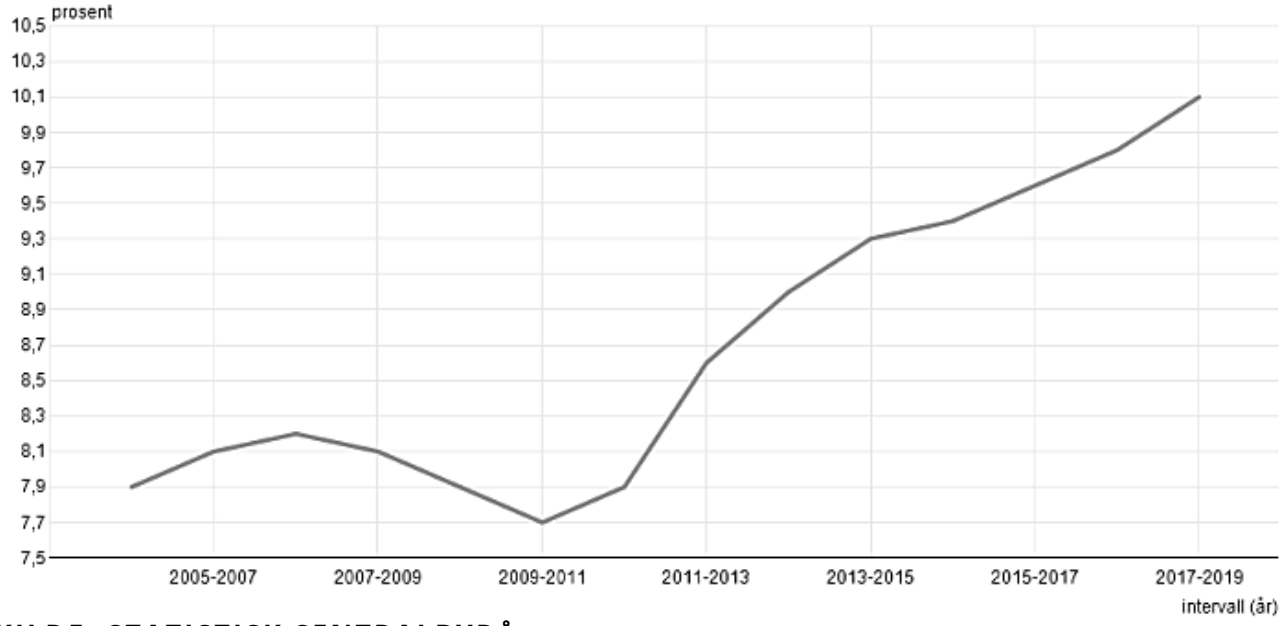

KILDE: STATISTISK SENTRALBYRÅ

16,2 prosent i risikosonen for fattigdom eller sosial eksklusjon

Det finnes også indikatorer for fattigdom som ser på mer enn inntekt. EUs statistikkbyrå Eurostat har utviklet indikatoren AROPE ('at risk of poverty or social exclusion'), som skal avdekke hvor mange som lever med risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon. Indikatoren er sammensatt av tre faktorer: lavinntekt, manglende tilknytning til arbeidsmarkedet og alvorlige materielle mangler av økonomiske årsaker. Personer som bor i husholdninger som oppfyller én eller flere av disse tre faktorene, ansees å være i risikogruppen. Ifølge AROPE-statistikken hadde 15,6 prosent av befolkningen, risiko for å havne i fattigdom eller sosial eksklusjon i 2019. Andelen har vært økende siden 2014, og dette er det høyeste tallet målt siden toppåret 2006.

6 prosent sliter med å få endene til å møtes

SSBs levekårsundersøkelse bidrar til å ytterligere komplementere bildet av hvor mange som opplever mangel på materielle og sosiale goder. Undersøkelsen fra 2020 er basert på intervjuer av omtrent 12 000 nordmenn og anslår at 6 prosent av befolkningen over 16 år bor i en husholdning som har vanskelig eller svært vanskelig for å få endene til å møtes. I tillegg anslås det at 19 prosent bor i en husholdning som ikke har mulighet til å klare en uforutsett utgift på 18 000 kroner.

4. HVEM ER DE FATTIGE I NORGE?

Mennesker med begrenset tilknytning til arbeidsmarkedet
Manglende og ustabil tilknytning til arbeidsmarkedet er den viktigste grunnen til at nordmenn havner under fattigdomsgrensen. I 2016 var risikoen for vedvarende lavinntekt hele fem ganger så høy for husholdninger uten stabil arbeidstilknytning enn den øvrige befolkningen. [5]

Særlig varig arbeidsledighet øker risikoen for fattigdom, og i 2019 var 55,5 prosent av langtidsledige under fattigdomsgrensen for dette året [6]. Ikke bare medfører varig ledighet en redusert inntekt – det går også ofte utover sosiale relasjoner, selvfølelse og personlig frihet. For de som av ulike årsaker ikke kan jobbe, betyr også langtidsfravær fra arbeidsmarkedet at det blir vanskeligere å komme seg inn i arbeid igjen den dagen de er klare for det.

Mottakere av offentlige ytelser
Å være avhengig av offentlige ytelser gjør at man er ekstra utsatt for å befinne seg under fattigdomsgrensen. Minstebeløpet til flere av Navs ytelser ligger på rundt to ganger folketrygdens grunnbeløp (2G), som fra mai 2021 tilsvarer 212 798 kroner. Dette beløpet er betydelig lavere enn fattigdomsgrensen for enslige uten forsørgeransvar (ca. 237 600 kroner). Noen minstebeløp ligger derimot rett over grensen. Dette gjelder for eksempel minste uføretrygd, som i 2021 var 2,48G, eller 23 870 kroner, for en enslig person [7].

Andelen som ligger under fattigdomsgrensen et gitt år, varierer ikke overraskende mellom de ulike ytelsene. På den ene enden av skalaen finner man mottakere av uføretrygd – i 2019 var 22,8 prosent av de uføretrygdede under fattigdomsgrensen. På den andre enden av skalaen finner man mottakere av arbeidsavklaringspenger (AAP) og sosialhjelp, der andelen under fattigdomsgrensen er betydelig høyere – henholdsvis 37,3 og 69,6 prosent.

Utviklingen i fattigdom blant ytelsesmottakere viser en oppadgående trend. Fra 2010 til 2019 har andelen under fattigdomsgrensen blant uføretrygdede økt jevnt fra 12,3 til 22,8 prosent. I samme tidsperiode har andelen som årlig ligger under fattigdomsgrensen økt markant for de som mottar midlertidige ytelser som AAP, sosialhjelp og kvalifiseringsstønad. For mottakere av kvalifiseringsstønad og sosialhjelp, var økningen på hele 30,5 og 20,2 prosentpoeng [8].

Også eldre ytelsesmottakere er utsatt for fattigdom. Fra 2012 har andelen med vedvarende lavinntekt økt blant aleneboende minstepensjonister med alderspensjon. I 2019 var hele 70 prosent i denne gruppen under fattigdomsgrensen, mot 11 prosent i resten av befolkningen [9].

Høy og stabil fattigdom blant innvandrere

I 2019 hadde 29 prosent av de med innvandrerbakgrunn, medregnet norskfødte med innvandrerforeldre, vedvarende lavinntekt. Dette markerer en økning på kun ett prosentpoeng fra 2017, og før det har andelen vært stabil siden 2014. [10] Samtidig har trenden de siste årene vært at personer med innvandrerbakgrunn har omtrent tre ganger så høy andel med vedvarende lavinntekt enn hva hele den norske befolkningen har.

At fattigdommen er høyere blant innvandrere har nær sammenheng med at mange innvandrergrupper har lavere yrkesdeltakelse enn resten av befolkningen, og at de derfor er mer avhengige av offentlige ytelser. Dette gjenspeiles også i sysselsettingsstatistikken, som viser at 65,4 prosent av innvandrere mellom 20 og 66 år var sysselsatt per 4. kvartal i 2020. Tilsvarende tall for nordmenn uten innvandrerbakgrunn var 78,1 prosent. [11] Innvandrere jobber også oftere deltid, som delvis har å gjøre med at flere har typiske deltidsyrker [12]. Det er flere og kompliserte årsaker til at innvandrere har svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Vanlige utfordringer er begrensede norskferdigheter og manglende formell kompetanse, samt begrenset nettverk og kunnskap om det norske arbeidsmarkedet.

Flere innvandrere opplever også utfordringer med å få utdanning fra hjemlandet godkjent i Norge. I 2015, på høyden av flyktningkrisen opplevde NOKUT (Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen) en økning på 20 % av flyktninger og andre innvandrere som søkte om å få utdanningen sin godkjent. Hver av disse søknadene skal behandles individuelt og flere opplever å stå i kø svært lenge før de får svar på søknaden sin. Denne problematikken gjelder både for de som har videregående opplæring og de som har høyere utdanning. [13]
I en rapport fra Fafo viser det seg at det er spesielt utfordringer knyttet til autorisasjon av lovregulerte yrker. Det viser seg at informasjonen knyttet til autorisasjon er både mangelfull og komplisert, at kommunikasjonen mellom søkeren og godkjenningsinstansen er utfordrende, og at det er generelt vanskelig å forstå ansvarsforholdet. Dette skaper barrierer, spesielt for mennesker med ikke-europeisk opprinnelse. [14]

Flere unge er utsatt for fattigdom

Det siste tiåret har man sett en økende tendens til fattigdom blant de under 67 år. Den største økningen har skjedd blant unge voksne i alderen 18 til 34 år, hvor andelen med vedvarende lavinntekt lå på 14,8 prosent i 2019 [15]. Økningen hos denne aldersgruppen har sammenheng med at mange under 30 år står utenfor arbeid og utdanning, hvorav et betydelig antall unge mangler videregående utdanning. Mens andelen arbeidssøkere i denne aldersgruppen har gått ned, har andelen som mottar helserelaterte ytelser gått opp. [16]

Andelen unge som faller utenfor både utdanning, arbeid og arbeidstrening har holdt seg relativt stabil og faktisk blitt noe redusert de siste årene, som er positivt. Disse personene klassifiseres internasjonalt som NEET ('Not in Education, Employment or Training') og utgjorde 10,5 prosent av unge mellom 15 og 29 år i 2019, som tilsvarte 108 562 personer [17].

I en undersøkelse gjennomført av SSB av unge med NEET-status i 2012, finner man at rundt halvparten av gruppen opplevde kun kortvarig utenforskap. Derimot var det vanligere med langvarig utenforskap blant unge mottakere av offentlige ytelser, og særlig helserelaterte ytelser som AAP og uføretrygd. [18] Det er derfor uheldig at andelen unge på slike ytelser har gått opp, og per juni 2020 var drøyt 10 prosent av AAP-mottakere under 25 år [19].

Studenter
En annen gruppe unge som er utsatt for fattigdom er studenter. I dag mottar norske studenter som studerer i Norge et studielån på ca. 1,2G som tilsvarer 126 357 kroner. Dette beløpet plasserer studenter svært langt under fattigdomsgrensen med over 100 000 kroner under grensen. Uten en deltidsjobb eller økonomisk hjelp hjemmefra er det svært mange som ikke hadde fått pengene til å strekke til. Studenter er også ekskludert fra en del andre sosiale ytelser, som bostøtte, dagpenger og foreldrepenger. Dette fører til at flere studenter lever fra hånd til munn, sliter med psykiske helseplager og ikke presterer godt nok faglig fordi de må jobbe vedsiden av studiene. [20]

Unge uten videgående opplæring
Unge mennesker som dropper ut av videregående skole er også en gruppe som har forhøyet risiko for å oppleve fattigdom. 1 av 5 som begynner på VGS dropper ut eller fullfører ikke den påbegynte utdanningen sin i løpet av fem år. Tallene er enda høyere for yrkesfagelever. Disse personene har en høyere risiko for arbeidsledighet, uførepensjonering og lavinntekt enn andre unge på deres alder. [21]

Andelen barn i fattige familier vokser raskt
Fattigdom hos barnefamilier er et økende problem i Norge. I 2019 bodde hele 11,7 prosent av barn under 18 år i husholdninger med vedvarende lavinntekt, mot 11,3 prosent året før. På bare et år økte antallet barn i fattigdom med 4 000. Økningen fra 2018 til 2019 kan dessuten ikke sees som en isolert hendelse – helt siden 2014 har fattigdommen blant barn vært høyere enn i resten av den norske befolkningen, og den vokser raskere. Figur 2 illustrerer en alarmerende økning i andelen barn i fattige familier. [22]

FIGUR 2: ANDEL BARN UNDER 18 ÅR MED VEDVARENDE LAV HUSHOLDNINGSINNTEKT. ALLE FYLKER

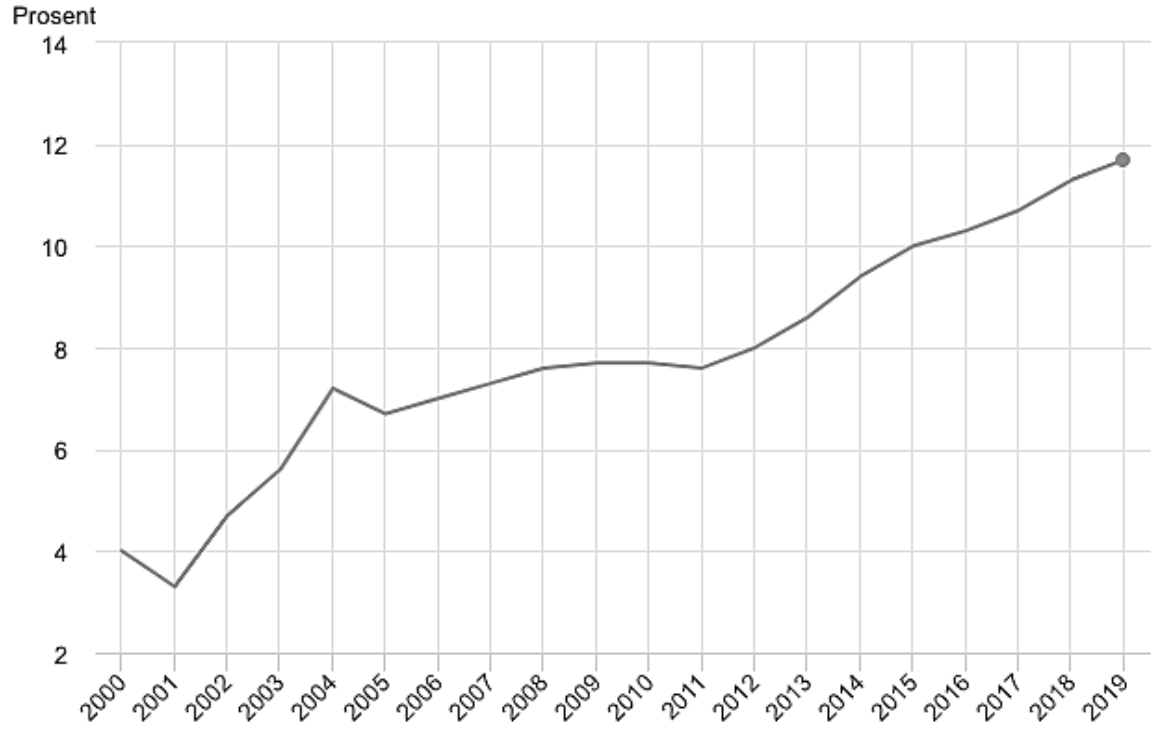

KILDE: STATISTISK SENTRALBYRÅ

Fattige barnefamilier kjennetegnes av en høy andel med svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Dette understrekes av at hele 6 av 10 barn under fattigdomsgrensen bor i en husholdning uten arbeidstilknytning. Å ha foreldre i arbeid gir altså en effektiv beskyttelse mot lavinntekt. [23]

Barn med innvandrerbakgrunn utgjør en økende andel av barn med vedvarende lavinntekt, og siden 2013 har disse barna utgjort over halvparten av gruppen med barn med vedvarende lavinntekt. Dette skyldes i stor grad at de kommer fra husholdninger med svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Det er særlig barn som har innvandret til Norge, og ikke norskfødte barn med innvandrerforeldre, som er mest utsatt for lavinntekt. [24]

Vedvarende lavinntekt er også betydelig vanligere hos aleneforsørgere enn par. Blant aleneforsørgere har andelen med vedvarende lavinntekt økt markant de siste årene, og den nådde en topp på 29 prosent i 2019. Til sammenligning var andelen for par med barn, der yngste barn var mellom 0 og 17 år, 8 prosent. Aleneforsørgere med tre eller flere barn er særlig utsatt for vedvarende lavinntekt, med en andel på hele 48 prosent i 2019. [25]

5. FATTIGDOMMENS ÅRSAKER

I denne seksjonen redegjøres det for viktige systemårsaker til fattigdom i Norge, samt problemer som oppstår som en konsekvens av fattigdom.

Årsakene til at et enkeltmenneske lever i fattigdom inkluderer ofte lange perioder utenfor arbeidsmarkedet, lavt utdanningsnivå, at familien har mange barn eller man er alene-forsørger. Andre årsaker er langtidssykdom eller andre forhold som medfører at man ikke kan arbeide eller arbeide fullt, som funksjonsnedsettelse og mental uhelse. Likevel setter velferdsstaten rammebetingelser som er avgjørende for hvordan fattigdommen i Norge utvikler seg og hvilke konsekvenser den får. Dette kapittelet tar for seg forskjellige nivåer ved fattigdomsaspektet, fra et overordnet systemnivå til enkelte ordninger og individperspektivet.

Dyrt å bo – og vanskelig å få støtte

Selv om majoriteten av husholdningene i Norge eide boligen sin i 2020, er det store forskjeller mellom grupper. Der 39 prosent av husholdningene med lavinntekt var boligeiere dette året, var andelen hele 88 prosent blant husholdningene i tredje inntektskvartil [26]. For mange grupper med svak økonomi gjør kravet om 15 prosent egenkapital og begrensningen på fem ganger inntekt i lånesum, at eierskap blir urealistisk. Noen i lavinntektsgruppen, som barnefamilier og ytelsesmottakere, får riktignok kjøpt bolig ved hjelp av startlån og tilskudd fra Husbanken. Samtidig har ytelsene begrenset tilgjengelighet også for denne gruppen. Flere er tvunget til å leie og mange må dessuten ta til takke med å bo trangt og dårlig.

Mange har blitt rammet av at bostøtten fra Husbanken har fått strengere inngangskrav og ikke blitt justert tilsvarende prisveksten. Bostøtten skal hjelpe husholdninger med lave inntekter og høye boutgifter, men i 2017 ble inntektsgrensen for å motta støtte oppjustert. Mange falt dermed ut av ordningen, og dette gjaldt særlig ytelsesmottakere. Sammenlignet med i 2011 var det rundt 34 900 færre husholdninger som mottok bostøtte i 2017. Videre har ikke satsene blitt justert tilsvarende prisveksten, så bostøtten har i praksis minket. [27]

uttene i bostøtten blir enda mer kritiske sett i sammenheng med innføringen av gjengs leie på kommunale utleieboliger. Gjengs leie er en slags gjennomsnittlig markedspris for tilsvarende boliger i samme område og har medført at prisen på kommunale utleieboliger har skutt i været i mange kommuner [28]. 70,5 prosent av husholdningene som mottok bostøtte i 2020, leide [29]. Samtidig som det har blitt vanskeligere å få slik støtte, som hovedsakelig er ment som økonomisk hjelp til å leie, har altså leieprisene økt kraftig på grunn av gjengs leie.

Sosialhjelp til liten hjelp

Svært mange sosialhjelpsmottakere får ikke tilstrekkelig med midler til å dekke utgiftene de har til livsopphold. Som beskrevet tidligere er det disse ytelsesmottakerne som har høyest andel under fattigdomsgrensen, og de er også den gruppen som opplever størst mangler.

SSBs levekårsundersøkelse fra 2019 viser at sosialhjelpsmottakere er overrepresentert når det gjelder materielle og sosiale mangler. Blant mottakerne i 2019 oppga blant annet 24 prosent at de ikke har råd til å erstatte utslitte klær [30], og 49 prosent at de ikke har råd til en ukes ferie i løpet av året [31]. Gruppen har også vanskelig for å få endene til å møtes. Blant sosialhjelpsmottakere i 2019 oppga 46 prosent at de opplevde det vanskelig eller svært vanskelig å få endene til å møtes dette året, mot 6 prosent i hele befolkningen [32].

Mye av forklaringen ligger i at satsene som utbetales er for lave i forhold til hva et forsvarlig livsopphold faktisk koster. SIFOs referansebudsjett for en enslig mann mellom 31 og 50 år er på 10 685 kroner, ekskludert boutgifter [33]. Statens veiledende retningslinjer for sosialhjelp viser derimot en sats på kun 6 450 kroner for en enslig voksen i 2021, igjen ekskludert boutgifter [34]. Flere statlige og kommunale ytelser har i dag en minstesats på langt under den relative fattigdomsgrensen (EU60).

Sosialhjelp er en skjønnsmessig og kommunal ytelse, som har resultert i stor variasjon mellom kommuner og saksbehandlere i hvem som får sosialhjelp og hvor mye de får. Flere opplever å ikke ha rett til sosialhjelp fordi de er gift, mens andre blir tvunget til å selge verdier som bil og bolig, samt tømme sine sparekontoer før de kan motta ytelsen [35]. Oppfyller man ikke de tidvis strenge inngangskravene, kan man ende opp helt uten inntekt og med en lenger vei ut av fattigdommen enn man opprinnelig hadde.

En stor variasjon i de kommunale ytelsene finner vi når det er snakk om barnetrygden. I 2020 har 251 av landets 356 kommuner fortsatt en ordning som fører til at dersom du skulle ha behov for å søke sosialhjelp, men har en eller flere barn under 18 år vil Nav trekke deg for barnetrygden. For de 65 000 barn som tilhørte familier som mottok sosialhjelp i 2020 kan dette ha konsekvenser for deres tilgang på sosiale og materielle goder. [36]

Ulikhet i tannhelse

Tannhelse hos voksne er et sort hull i den norske velferdsstaten, som særlig rammer de under fattigdomsgrensen og folk som sliter med sykdom Helsetjenester ellers er fullt eller delvis refundert av staten gjennom folketrygden, men dette gjelder ikke for tannlegetjenester. Barn til og med 18 år får gratis tannbehandling, og de mellom 19 og 20 år får refundert 75 prosent av utgiftene. Med unntak for personer med visse sykdommer, gis det ingen refusjon av tannlegeutgifter for voksne over 20 år. Etter dette vil en vanlig sjekk hos tannlegen koste rundt 1 000 kroner, og mange har verken råd til sjekk eller behandling av tennene.

Grupper som er utsatt for fattigdom topper statistikken over de som ikke har råd til å gå til tannlegen. Blant de under fattigdomsgrensen var andelen 12 prosent i 2019, mot 5 prosent i hele befolkningen. I tillegg er arbeidsledige og sosialhjelpsmottakere kraftig overrepresentert, med henholdsvis 23 og 22 prosent som ikke har råd til å gå til tannlegen. [37] Delvis som en konsekvens av å ikke kunne gå til tannlegen av økonomiske grunner, har personer fra lavinntektshushold vesentligere dårligere tannhelse enn de fra hushold med høyere inntekt [38].

Dyr behandling betyr at mange med dårlig råd utsetter tannlegebesøket til smertene har blitt så store at de ikke holder ut. Dessuten erfarer vi at noen velger å trekke tenner i stedet for å reparere dem, fordi dette er den billigste løsningen. For de som ikke har råd til behandling, er også stigma og skam rundt det å ha dårlig tannhelse et problem. For noen leder dette til svekket selvfølelse og sosial isolasjon. Der mye annet kan gjemmes vekk, er smilet nemlig noe som blir lagt merke til, enten det er snakk om omgang med venner eller et jobbintervju.

Innstramminger i offentlige ytelser som AAP

Samtidig som fattigdommen hos ytelsesmottakere har økt, har det de siste årene blitt gjort innstramminger i en rekke offentlige ytelser. Dette har foregått gjennom innføring av strengere inngangskriterier, og kutt i både satsene og varigheten til diverse ytelser.
Tanken bak å stramme inn offentlige ytelser ser ut til å være at dette skal få flere i arbeid. Problemet er at mange ikke har mulighet til å jobbe, eller jobbe fullt, fordi de er syke, har en skade eller funksjonsnedsettelse. Slik rammes allerede sårbare mennesker hardt.

Fra 1. januar 2018 ble reglene for arbeidsavklaringspenger (AAP) strammet inn. Ytelsen sikrer inntekt for personer som har minst 50 prosent nedsatt arbeidsevne på grunn av sykdom eller skade. Ytelsen mottas mens Nav avklarer personens arbeidsevne og hvorvidt den det gjelder skal innvilges uføretrygd eller få hjelp til å komme tilbake i arbeid. Flere innstramminger i AAP ble altså innført i 2018. Kriteriene for å få AAP ble skjerpet og maksimal periode for å motta ytelsen ble redusert fra fire til tre år. Videre ble det innført en øvre grense på to år for forlengelse av AAP, som kan søkes om hvis personens arbeidsevne ikke er ferdig avklart innen tre år. Tidligere var det ingen øvre forlengelsesgrense.

Videre ble kriteriene for å få forlenget AAP-perioden strammet inn, som raskt fikk negative konsekvenser. Andelen AAP-mottakere som fikk forlengelse falt markant fra 15 prosent i desember 2017 til 8 prosent i desember 2018. Dette førte til en økning både i antallet personer på uføretrygd og sosialhjelp. Det totale antallet sosialhjelpsmottakere var stabilt i 2018, men antallet som hadde hatt AAP samme år økte med 3 100 personer fra 2017. Utgiftene til sosialhjelp økte med omtrent 500 millioner kroner fra 2017 til 2018, og hele én tredjedel av økningen kunne tilskrives at tidligere AAP-mottakere gikk over på sosialhjelp. [39]

På grunn av innstrammingene har det oppstått en situasjon der mange AAP-mottakere ikke rekker å få sin arbeidsevne avklart innen tre år og ikke får forlengelse. Det venter da en karenstid på 52 uker før man kan søke AAP på nytt. Mange skyves dermed over på sosialhjelp, som er ment som en korttidsytelse og alt for lav til å kunne leve av uten at det går utover grunnleggende behov. Innstrammingene har resultert i at mange skyves ut i fattigdom.

Dessuten ble AAP-ordningen ytterligere innstrammet fra 1. januar 2020, som har gått utover unge mottakere. Minstebeløpet til AAP-mottakere under 25 år har blitt redusert fra 2G (212 798 kroner) til 2/3 av 2G (141 865 kroner) i året, som utgjør et kutt på nesten 1 000 kroner. Videre har ung uførtillegget for nye AAP-mottakere under 25 år, som var på 44 000 kroner, blitt avviklet. [40] Tilbakemeldinger fra de som rammes av AAP-innstrammingene, viser at endringene presser dem lengre vekk fra arbeidslivet heller enn å hjelpe dem inn – stikk i strid med intensjonen. Nav selv finner heller ingen bevis for at innstrammingene har ledet til flere i arbeid [41].

6. FATTIGDOMMENS KONSEKVENSER

Konsekvensene for de som lever i fattigdom er varierende i størrelse og mangfold. For noen merkes det knapt nok at man ikke har de samme materielle og sosiale godene som resten av samfunnet. For andre er fattigdommen altoppslukende og har konsekvenser for alle deler av livet. I dette kapittelet skal vi se nærmere på noen av disse konsekvensene, både for det enkelte individet, men også for samfunnet som helhet.

Å leve i fattigdom påvirker ikke bare individet, men det påvirker også familien deres. I Norge i dag lever ca. 111 000 barn i familier med vedvarende lavinntekt. Disse barna har ikke tilgang på de samme materielle og sosiale godene som andre barn på deres alder. Ofte har ikke familien råd til fritidsordninger, ferier eller andre goder som bygger sosial kompetanse og tilhørighet. Å vokse opp i fattigdom påvirker barns utvikling på flere områder, både kognitivt, språkmessig, adferd, psykisk og fysisk helse.

Disse barna har også økt risiko for å gjøre det dårligere på skolen og ha lavere trivsel enn barn som kommer fra familier med høyinntekt, og de har ofte færre nære venner. Mange opplever at disse utfordringene kan følge en gjennom livet og påvirke livskvaliteten og inntektsnivået i voksen alder, blant annet gjennom lav utdanning, dårligere tilknytning til arbeidsmarkedet og helse. På denne måten går fattigdom i arv. [42] [43]

Sosial ekskludering

En problematikk som er tett sammenkoblet med psykisk helse, er belastningen som mennesker som lever i fattigdom opplever knyttet til sosial ekskludering, utenforskap og marginalisering. Norge er et land med høyt inntektsnivå, noe som fører til at dets innbyggere nyter en rekke materielle og sosiale goder i hverdagen. Mennesker som lever i fattigdom, har ikke mulighet til å delta i denne livsstilen og opplever som en konsekvens av dette en sterk følelse av utenforskap. Det er mulig å anta at denne følelsen er større i Norge enn i andre land fordi den øvrige befolkningen lever svært godt. På denne måten er det mange mennesker i samfunnet som ikke deltar i fellesskapet og mister en viktig tilknytning til den øvrige befolkningen. Dette fenomenet blir spesielt synlig under juletider og andre markeringen som er forbundet med høyt forbruk.

Utenforskap er dyrt for samfunnet

Samfunnet som en helhet bør ha som interesse å forebygge og utrydde fattigdom i Norge. At mennesker lever i fattigdom har ikke bare konsekvenser for individet og deres familie, men også for det øvrige samfunnet. Staten bruker betydelige summer på økonomiske tiltak rettet mot den fattige befolkningen.

Siden 2013 har antallet unge uføre under 30 år doblet seg, noe som førte til at det i 2021 ble brukt over 100 milliarder på utgifter knyttet til uføretrygd. Samtidig går samfunnet glipp av kompetanse og ressurser fra de menneskene som har lav tilknytning til arbeidsmarkedet. Dette kan være alt fra innvandrere som ikke får utdanningen fra hjemlandet godkjent, alenemødre som ikke klarer å balansere forsørgeransvaret og en jobb, eller mennesker med en psykisk helse som skaper utfordringer på arbeidsmarkedet. [44]

7. VIRKNINGENE AV COVID-19

Covid-19, spredte seg i Norge i 2020, og 12. mars besluttet regjeringen å stenge ned store deler av samfunnet for å begrense smittespredningen. Skoler, psykologer og andre kritiske funksjoner måtte flyttes til digitale flater, mens en rekke butikker, restauranter og frisører måtte stenge på ubestemt tid. Norge og andre land valgte også å stenge landegrensene, noe som gikk hardt utover flere bransjer.

Ingen vet hvilken fase av koronapandemien vi er inne i eller hvor lenge den vil vare. Det vi vet er at Norge, grunnet oljerikdommen og en velfungerende velferdsstat, har et fortrinn i møte med pandemien i forhold til flere andre land. Selv om økonomiske muskler er én viktig faktor som forklarer hvorfor Norge har håndtert krisen svært godt, har også faktorer som det høye tillitsnivået i befolkningen, god digital infrastruktur og godt samspill mellom faglige og politiske myndigheter påvirket positivt. Fra den første nedstigningen i mars 2020 til august 2021 har pandemiens rolle i samfunnet endret seg drastisk, fra akutte konsekvenser som permitteringer og hjemmeskole, til langtidseffekter som påvirker den psykiske helsen og befolkningens sosiale vaner. Basert på denne utviklingen vil dette kapittelet gjøre rede for hvem som har blitt rammet av pandemien og hvilke langtidseffekter pandemien vil ha på det norske samfunn og dets befolkning.

ITidlige konsekvenser av Covid-19

Velferdsalliansen EAPN Norway ser at ulikhetene og utfordringene som fantes i samfunnet før pandemien, fortsatt er gjeldende eller har blitt forsterket. De som før pandemien hadde god økonomi og var ressurssterke, går det i store trekk bra med. Mennesker som lever i fattigdom og sosial eksklusjon rammes derimot ekstra hardt, fordi de allerede slet med store utfordringer og har både færre ressurser og færre alternativer.

I de innledende fasene av pandemien og de første nedstegningene så vi en overrepresentasjon av grupper blant nye permitterte som var vanskeligstilte allerede før virusutbruddet. Eksempelvis dreide dette seg om personer med lav utdanning og inntekt. Dette inkluderer personer med tjenesteytende jobber innen hotell, reiseliv, restaurant og uteliv. Også kvinner og innvandrere er overrepresentert i lavinntektsyrker, som innebærer at disse gruppene ble særlig hardt rammet av permitteringer [45]

Også barnefamilier med lavinntekt var en gruppe som raskt opplevde både økonomiske og sosiale konsekvenser av pandemien. I tillegg til å ha vært særlig utsatt for permitteringer [46] , fikk mange i denne gruppen brått ansvar for hjemmeskole av egne barn. Dette krevde digitalt utstyr, men også digital og allmenn kompetanse. Foreldrene med lav inntekt har ofte også lav utdanning, og manglende kompetanse har gjort det vanskelig for flere å bistå barnas skolearbeid. For innvandrerforeldre med begrensede norskferdigheter har dette vært særlig utfordrende. En 2020-undersøkelse av ungdommer mellom 13 og 19 år viser at flertallet lærte mindre med hjemmeskole, men at de fra lavere sosiale lag og med innvandrerbakgrunn kom dårligere ut [47] .

Langtidseffektene av Covid-19

Til tross for at Covid-19 -pandemien fortsatt er svært aktiv i stor deler av verden, er den lokale epidemien i Norge under større kontroll (per august 2021). Dette er knyttet til flere arbeidsrettede tiltak samt det svært høye vaksinasjonstallet i befolkningen. De akutte utfordringene knyttet til pandemien har på langt nær returnert til normalen, som skaper rom for å se nærmere på de samfunnsmessige langtidseffektene knyttet til Covid-19.

A*rbeidsmarkedet:*
De som var utenfor arbeidsmarkedet før virusutbruddet har fått sine framtidsutsikter forverret. Med en så høy arbeidsledighet som det er nå, er det enda vanskeligere for denne utsatte gruppen å få seg jobb. Forlengede opphold fra arbeidsmarkedet kan bli en reell økonomisk utfordring for de som sto uten arbeid før virusutbruddet, som inkluderer flere innvandrere, syke og unge voksne med NEET-status ('Not in Education, Employment or Training').

Flere i vår målgruppe har opplevd økt bekymring som følge av pandemien, og mange uroer seg mer enn vanlig for egen og norsk økonomi. Blant permitterte og oppsagte opplever vi økt bekymring over å ikke få dekket grunnleggende behov, samt over uforutsigbarhet med tanke på jobb. Framtiden er også blitt mer usikker for de som var utenfor arbeid fra før, og denne gruppen var mest bekymret både før og etter koronatiltakene [48].

Ensomhet blant barn og unge
Barn og unge er en av de gruppene som har lidd mest under koronatiltakene, knyttet til tap av utdanning, mindre sosialt samvær, avlyste fritidsaktiviteter og viktige ungdomsår og erfaringer de ikke fikk oppleve. I en rapport fra Røde Kors svarte bare halvparten av ungdommer mellom 16 og 19 år at de hadde det bra. Dette er dramatiske tall og ingen annen aldersgruppe har oppnådd samme resultater.

Rapporten stadfester at utfordringene som barn og unge hadde før pandemien har blitt forsterket, samtidig som det har oppstått nye utfordringer som ikke kan løses bare ved å returnere til en «vanlig hverdag».

63 prosent av guttene og 82 prosent av jentene som ble spurt svarer at de føler seg ensomme ofte eller av og til. På et samfunnsnivå kan dette slå ut som økt utenforskap og dårlig psykisk helse. Som vi har redegjort for tidligere i rapporten er dette faktorer som kan føre til fattigdom. Det vises også til at ensomhet fører til dårligere skoleprestasjoner, noe som igjen kan føre til vedvarende lavinntekt [49].

Digitalisering
Når Norge stengte ned i mars 2020 og mange ble sendt på hjemmekontor og hjemmeskole var vi helt avhengige av digitale løsninger for at samfunnet skulle fortsette å gå rundt og at kritiske funksjoner skulle ivaretas. I etterkant av den akutte fasen har debatten rundt digitalisering økt drastisk. Det finnes mange gode argumenter for økt digitalisering hvor noen av dem er knyttet til det sosiale aspektet, effektivitet og tilgjengelighet på tjenester. På den andre siden er det mange som opplever at digitalisering av tjenester som før var fysiske fører til at man ikke lenger har samme tilgang på disse tjenestene.

Dette er spesielt aktuelt for mennesker med innvandrerbakgrunn og dårligere norskkunnskaper, eldre som har lav digital kompetanse, og mennesker som ikke har tilgang på digitale verktøy som følge av for eksempel lavinntekt. Når samfunnet i fremtiden kommer til å ytterligere digitalisere seg vil denne utfordringen bare forsterkes.

Opptatt av ulikhet
En av de mer positive langtidskonsekvensene knyttet til pandemien er det kollektive engasjementet som omhandler ulikhet i samfunnet. I en undersøkelse fra Norstat viser det seg at den klart viktigste saken for folk flest opp mot stortingsvalget i 2021 er i sosiale forskjeller i samfunnet. Dette står i skarp kontrast med siste stortingsvalg i 2017 hvor den viktigste saken for velgerne var innvandring. Sosiale forskjeller nådde ikke pallplassering den gangen [55].

Det er nærliggende å anta at årsaken til at sosiale forskjeller har blitt en viktig sak for årets velgere er pandemien og søkelyset den har satt på sosial ulikhet. Pandemien har rammet svært ulikt og fokuset på boforhold, stønader fra staten og tilknytning til arbeidsmarkedet har ført til at flere har blitt bevisste de ulikhetene som preger samfunnet vårt. En konsekvens at dette er at partiene som stiller til valg er avhengige av å presentere gode planer og resultater knyttet til utjevning av forskjeller og utryddelse av fattigdom [56].

8. HVORDAN KAN VI REDUSERE FATTIGDOM I NORGE?

Denne seksjonen bygger på Velferdsalliansens handlingsplan mot fattigdom, som inneholder konkrete tiltak for å redusere fattigdommen i Norge og hvordan tiltakene skal finansieres. Både tiltakene og finanseringsforslagene er utviklet gjennom samarbeid mellom våre medlemsorganisasjoner. Videre bygger handlingsplanen på betraktningene til både fagfolk, forskere, brukere og personer som har vært på innsiden av Nav-systemet. Vårt hovedbudskap er at fattigdom kan reduseres gjennom å få de som står utenfor inn i arbeid, samtidig som at alle som ikke kan jobbe skal få ytelser som sikrer gode og verdige liv.

Opplæringsprogram for arbeidsinkludering
For å få bukt med fattigdommen må flere i full og varig jobb, og for å bidra til dette tar vi til orde for etableringen av et eget program med opplæringsjobber med opplæringslønn. Opplæringsprogrammet retter seg mot brukere med lav utdanning, som inkluderer frafallsungdom, langtidsmottakere av sosialhjelp og AAP, og langtidsledige med behov for opplæring. Programmet gir brukerne en rett til et langsiktig, praksisbasert opplæringsløp med mål om fagbrev og/eller praksisbrev.

For at programmet skal lykkes må det opprettes et større antall opplærings-/lærlingplasser. LO, NHO og myndighetene må legge en plan for å oppnå tilstrekkelige med lærlingplasser, og det må gis bedre tilskudd og mentorordninger til arbeidsgivere som tar inn lærlinger med for tilpasset opplæring.

En sentral del av forslaget med opplæringsjobber er at brukerne skal ha en rettighetsfestet opplæringslønn på 80 prosent av tariffflønn. Et slikt nivå vil sikre at mange personer og familier unnslipper sosialhjelpens fattigdomsfelle, ved at de ikke lenger vil ha behov for å søke supplerende sosialhjelp mens de er i tiltak eller gå tilbake på sosialhjelp mellom tiltak.

Angående finanseringen av tiltaket mener vi dette kan gjøres ved å flytte midler fra arbeidsmarkedstiltak, dagpenger, AAP og sosialhjelp til opplæringslønn og mentortilskudd. Vi er ikke i tvil om at skattebetalerne vil spare mye på at dagens system med ulike arbeidsmarkedstiltak erstattes med et enklere system som motiverer brukerne.

Styrke Nav-systemet

Skal vi fremme Navs arbeid mot fattigdom må etaten tilføres flere ansatte og økt kompetanse. Ansettelsen av flere veiledere muliggjør at hver veileder får tid til oppfølging av brukere inn mot arbeidsgivere, utdanning og helsesystem. Videre må Nav-ansattes kompetanse heves. Den interne opplæringen i lovverk og forskrift må styrkes, og ansatte må gis rett til videreutdanning som styrker deres velferdskompetanse. Nav må også forbedre sine internrutiner for deling av kunnskap om lovverk, rettigheter og muligheter med brukere.

For å styrke Nav-systemet må vi gå bort ifra bestiller/utfører-modellen der brukeren blir kasteball mellom Nav og tiltaksarrangører. Med dagens ordning kan det være vanskelig for brukeren å si om ansvaret for oppfølging mot arbeidsmarked, utdanning og helsesystem ligger hos Nav eller tiltaksarrangøren. I stedet for å gi tiltaksmidler til eksterne bedrifter, bør ansvaret for oppfølging og koordinering ligge hos veilederne i Nav. Ansettelsen og opplæringen av flere veiledere kan finansieres ved å omdisponere midler fra tiltaksbudsjettet.

Et styrket Nav må også være mer tilgjengelig, samt gi brukere bedre oppfølging og mer reell medvirkning i egen sak. Både kontaktsentre og veiledere må bli lettere tilgjengelige for brukere, som inkluderer at åpningstidene tilpasses brukernes behov. Alle som mottar en ytelse fra Nav må ha rett til oppfølging fra veileder, og fortrinnsvis fra én og samme veileder så lenge det er praktisk mulig. Kontakten mellom bruker og veileder må styrkes, og Navs digitalisering av tjenester må muliggjøre mer kontakt og oppfølging – ikke mindre. Alle med midlertidige ytelser skal ha rett til individuelle og justerbare aktivitetsplaner, som utarbeides i samarbeid mellom bruker og veileder. I dialog må bruker og veileder avtale framdrift, ferie, aktivitetsplaner, tilbakemeldingsperioder og oppfølging. Krav om oppfølging må gå begge veier – Nav må ha oppfølgingsplikt med frister.

For at Nav skal styrke brukermedvirkningen må det også satses på brukerutvalgene. Brukerrepresentantene i disse utvalgene må få tilbud om opplæring og kursing, slik at de kan spille bedre inn om problemer lokalt og på systemnivå. Dessuten bør Nav forbedre sine internrutiner for hvordan brukerrepresentantenes innspill tas videre.

Et sterkt Nav-ombud
I 2020 vedtok endelig Stortinget at et uavhengig Nav-ombud skal etableres, og i 2021 ble det første ombudet opprettet i Agder [50] . Velferdsalliansen EAPN Norway er positive til denne utviklingen, men vil følge opp at tilbudet blir landsdekkende og ivaretar to hovedfunksjoner. For det første må ombudet fungere som et lavterskel hjelpetilbud, som ivaretar brukernes rettssikkerhet og interesser overfor Nav. Det er særlig viktig at Nav-ombudet ikke bare gir generell veiledning, men også går inn i enkeltsaker. For det andre må ombudet bidra til kvalitetssikring og videreutvikling av Navs arbeid, basert på innsamlet informasjon fra brukerne og kjennskap til strukturelle forhold [51]

Nye grep for å redusere barne- og familiefattigdommen
Det må lages en opptrappingsplan mot barne- og familiefattigdom med fokus på økonomiske rettigheter, aktivitetsrett for barn og utdanningstiltak for voksne. For å få til en helhetlig tankegang rundt tiltak mot barne- og familiefattigdom, må alle overføringer til barnefamilier samles i ett departement og én stortingskomité. Med overføringer og ordninger spredt på ulike departementer, kreves det et omfattende samarbeid som i dag ikke er sterkt nok. [52]

Vi mener allmenngjøring av foreldrepenger til minst 2G er et treffsikkert tiltak for å redusere barne- og familiefattigdommen. De som ikke har rett til foreldrepenger får i dag kun en engangsstønad på 90 300 kroner. I 2020 mottok 9 675 kvinner en slik stønad [53] , og dette gjelder særlig de som ikke har hatt jobb i tiden før de får barn. Heller ikke de som deltar i kvalifiseringsprogram, introduksjonsprogram, studenter, elever på videregående skole og hjemmeværende har rett til foreldrepenger. Store beløp årlig innvilges i form av foreldrepenger til middelklassen, så det synes urettferdig at den til sammenligning lille gruppen som ikke har hatt jobb, ikke har rett til foreldrepenger. Å delvis utligne denne inntektsforskjellen ved å allmenngjøre foreldrepenger til minst 2G, kan forebygge at barna i disse familiene vokser opp i fattigdom.

Velferdsalliansen EAPN Norway ønsker gratis barnehage, SFO og fritidskort til alle. Å få dekket kostnadene til barnehage og SFO vil ha langt mer å si økonomisk for fattige familier enn symbolske økninger av barnetrygden. Å få dekket organiserte aktiviteter og fritidstilbud gjennom fritidskortet, mener vi er et viktig supplerende tiltak for sosial inkludering av barn fra familier i en vanskelig økonomisk situasjon.

Skal vi redusere barne- og familiefattigdommen, vil en utvidelse av bidragsforskuddet også være et viktig tiltak. Vi mener at bidragsforskuddet må økes og at inntektsgrensen må settes høyere for eninntektsfamilier, slik at flere får rett til forskuddet.

For en mer helhetlig oppfølging av fattige barn og familier, mener vi også at alle Nav-kontor må få en egen seksjon eller koordinator for familiesaker. Det bør være én koordinator i hver enkelt sak, og koordinatoren bør fungere som et bindeledd mellom instansene i tjenesteapparatet, som kobler dem på ved behov.

Det kan gjøres endringer i nåværende løsninger for å finansiere de foregående tiltakene mot barne- og familiefattigdom. Barnetrygden er i dag universell, men for å få gjennomslag for de skisserte tiltakene som helhet, kan det være aktuelt å gjøre barnetrygden forbeholdt lavinntektsfamilier. Gitt at det innføres gratis barnehage og SFO, kan inntektsgradert barnetrygd redusere reproduksjon av klasseforskjeller. Vi ser nemlig at høyinntektsfamilier gjerne sparer barnetrygden, som barnet senere kan bruke til for eksempel boligkjøp. Videre vil allmenngjøringen av foreldrepenger erstatte dagens ordning med engangsstønad, og gratis barnehageordning vil erstatte dagens kontantstøtteordning.

Tannhelse inn i egenandelsordningen

I dag er tannhelse hos voksne et sort hull i den norske velferdsstaten, som særlig rammer de under fattigdomsgrensen og de som sliter med sykdom. Tannhelse må inn i folketrygden, på lik linje med andre helsetjenester. Selv om dette vil utgjøre en stor utgift på kort sikt, mener vi at forebyggende tannhelse for hele befolkningen er lønnsomt på lang sikt. Dette vil fjerne bekymringer, gi mer frihet til flere og utjevne sosiale forskjeller.

Ta psykisk helse på alvor

For de som søker psykisk helsehjelp i Norge, så er ventetiden for å få offentlig hjelp ofte svimlende lang, med mindre fastlegen har vurdert behovet for hjelp som akutt. Å gå til privat psykolog kan for noen være en løsning, men prisen for privat hjelp ligger ofte på 1 000 kroner eller mer i timen, så dette er ikke et valgalternativ når du har lavinntekt. Uansett alder kan det ikke være slik at kun de med høy selvmordsfare får hjelp. Riktig psykisk helsehjelp må gis til riktig tid, og dette innebærer at ventetiden må bli kortere og det må opprettes lavterskeltilbud innen psykisk helse.

Videre er det avgjørende for den psykiske helsa at man inkluderes i samfunnsfellesskapet. I tillegg til psykisk helsehjelp er det derfor nødvendig at befolkningen sikres inkludering i arbeid eller andre meningsfulle aktiviteter, samt effektiv og verdig inntektssikring.

Bostøtte til flere

Bostøtte er en viktig ordning for familier og enkeltmennesker som har høye boutgifter, men lav inntekt. Utfordringer med dagens ordning er at inntektsgrensen for å få innvilget bostøtte er for lav, noe som fører til at mange som har behov til støtte ikke kvalifiserer for dette fordi inntekten deres er «for høy». Inntektsgrensen har dermed ikke holdt følge med inntektsutviklingen for sin tiltenkte målgruppe.

En annen utfordring med dagens ordning er at boutgiftstaket er for lavt. Grensen har ikke fulgt utviklingen i boutgiftene og 76 prosent av bostøttemottakerne i 2019 hadde boutgifter over boutgiftstaket. For å innlemme flere som trenger det i bostøtteordningen bør derfor inntektsgrensen og boutgiftstaket økes [54]

Økningen i uføres skattepliktige inntekter har også ført til at færre som er avhengig av trygd kvalifiserer for bostøtte. Trygdede og deltakere i kvalifiseringsprogram bør få lettere tilgang til bostøtte, lån og tilskudd fra Husbanken.

En mer fleksibel AAP-ordning

I dag kan man i hovedsak ikke få AAP i mer enn tre år, og er man ikke avklart eller får forlengelse etter disse årene, er det en karenstid på 52 uker. Mange skyves over på sosialhjelp, som er ment som en korttidsytelse og alt for lav til å kunne leve av uten at det går utover grunnleggende behov. Enda mer kritisk er det at de som ikke oppfyller de strenge kravene for å få sosialhjelp, blir stående helt uten inntekt. Tidsavgrensningen for AAP må følge sakens behov og karenstiden må fjernes. I tillegg må meldepliktsystemet for AAP-mottakere erstattes med en enkel tilbakemelding, som alvorlige syke enkelt kan fritas fra.

Videre er det sentralt at beslutningstakingen i AAP-saker er så nær brukeren som mulig. Derfor må veilederen på det lokale Nav-kontoret gis beslutningsmyndighet i AAP-saker. I dag kan veilederen bli overkjørt av Nav Arbeid og ytelser, som vil si at en beslutning om AAP kan tas uten at beslutningstakeren har møtt eller fulgt brukeren. Videre må veilederen ta sin beslutning om AAP basert på vurderinger fra spesialistleger og fastleger. Spesialister og fastleger kan i dag bli overkjørt av rådgivende lege fra Nav Arbeid og ytelser, som igjen vil si at en vurdering om AAP kan gjøres opp uten å ha møtt brukeren. Dette må oppheves.

LITTERATURLISTE

[1] Finansdepartementet (2019). Muligheter for alle – Fordeling og sosial bærekraft (Meld. St. 13 (2018–2019)). https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-13-20182019/id2630508/sec1

[2] SSB (2020). «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. 09593: Lavinntektsgrenser i kroner (EU- og OECD-skala), etter husholdningstype 2009 - 2018». https://www.ssb.no/statbank/table/09593/ (hentet: 06.08.20)

[3] SSB (2020). «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. 10498: Personer i husholdninger med vedvarende lavinntekt (EU-skala 50 og 60 prosent), etter alder. Treårsperiode. Prosent (F) 2004-2006 - 2017-2019». https://www.ssb.no/statbank/table/10498/ (hentet: 25.08.21)

[4] Eurostat (2018). «People at risk of poverty or social exclusion by sex % of total population». https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tepsr_lm410/default/table?lang=en (Hentet: 25.08.21)

[5] Furuberg, Jorunn, Grav, Tommy, Lima, Ivar Andreas Åsland & Munch-Ellingsen, Elisabeth (2018). Lavinntekt og levekår i Norge. Tilstand og utviklingstrekk – 2018 (rapport 2018:3).

[6] SSB (2020). «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. 12599: Personer i husholdninger med lavinntekt (EU- og OECD-skala), etter ulike grupper. Antall og prosent 2008 - 2018». https://www.ssb.no/statbank/table/12599/ (hentet: 17.08.20)

[7] Nav (2020, 07.04.). «Beregning av uføretrygd». https://www.nav.no/no/person/pensjon/uforetrygd/beregning-av-uforetrygd (lest: 17.08.20)

[8] SSB (2020). «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. 12599: Personer i husholdninger med lavinntekt (EU- og OECD-skala), etter ulike grupper. Antall og prosent 2008 - 2018». https://www.ssb.no/statbank/table/12599/ (hentet: 17.08.20)

[9] SSB (2020). «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. 09008: Personer i husholdninger med vedvarende lavinntekt (EU- og OECD-skala), etter ulike kjennemerker. Treårsperiode. Prosent 1997-1999 - 2016-2018». https://www.ssb.no/statbank/table/09008/ (hentet: 18.08.20)

[10] SSB (2020). «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. 09008: Personer i husholdninger med vedvarende lavinntekt (EU- og OECD-skala), etter ulike kjennemerker. Treårsperiode. Prosent 1997-1999 - 2016-2018». https://www.ssb.no/statbank/table/09008/ (hentet: 17.08.20)

[11] SSB (2020, 02.03.). «Sysselsetting blant innvandrere, registerbasert». https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/innvregsys (lest: 17.08.20)

[12] Olsen, Bjørn (2019, 01.11.). «Færre på heltid blant innvandrere». SSB. https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/faerre-pa-heltid-blant-innvandrere (lest: 28.08.20)

[13] Syed, R & Melby, A (2015, 15.10). Flyktninger i kø for å få utdannelsen sin godkjent i Norge. NRK. Hentet fra: https://www.nrk.no/osloogviken/onsker-kortere-koer-for-a-godkjenne-utenlandsk-utdannelse-1.12584978

[14] Lunde, H & Rogstad, J (2016). Kunnskapsstatus om godkjenning av utenlandsk kompetanse og kunnskapsstatus om diskriminering i arbeidslivet. Fafo

[15] SSB (2020). «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. 10498: Personer i husholdninger med vedvarende lavinntekt (EU-skala 50 og 60 prosent), etter alder. Treårsperiode. Prosent (F) 2004-2006 - 2016-2018». https://www.ssb.no/statbank/table/10498/ (hentet: 18.08.20)

[16] Furuberg, Jorunn, Grav, Tommy, Lima, Ivar Andreas Åsland & Munch-Ellingsen, Elisabeth (2018). Lavinntekt og levekår i Norge. Tilstand og utviklingstrekk – 2018 (rapport 2018:3).

[17] SSB (2020, 03.09.). «Tilknytning til arbeid, utdanning og velferdsordninger». https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/arbstatus (lest: 08.09.20)

[18] Fedoryshyn, Nadiya (2019, 27.02.). «Hvordan går det med unge som faller utenfor?» SSB. https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/hvordan-gar-det-med-unge-som-faller-utenfor (lest: 18.08.20)

[19] Nav (2020, 14.08.). «Svak økning i antall mottakere av arbeidsavklaringspenger». https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/aap-nedsatt-arbeidsevne-og-uforetrygd-statistikk/nyheter/svak-okning-i-antall-mottakere-av-arbeidsavklaringspenger (lest: 19.08.20)

[20] SSB (2017). For mye betalt arbeid går på bekostning av studietiden. https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/for-mye-betalt-arbeid-gar-pa-bekostning-av-studietiden

[21] Statens arbeidsmiljøinstitutt (2015-2018) . Årsaker til, og konsekvenser av å droppe ut av skolen: et livsløpsperspektiv. https://stami.no/prosjekt/arsaker-til-og-konsekvenser-av-droppe-ut-av-skolen-et-livslopsperspektiv/

[22] Epland, Jon & Normann, Tor Morten (2021, 29.03.). «115 000 barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt». SSB. https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/115-000-barn-i-husholdninger-med-vedvarende-lavinntekt

[23] Bufdir (2020, 05.03.). «Barn i lavinntekstfamilier». https://bufdir.no/Familie/Fattigdom/Ny_Barnefattigdom_i_Norge/ (lest: 18.08.20)

[24] Epland, Jon & Normann, Tor Morten (2021, 29.03.). «115 000 barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt». SSB. https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/115-000-barn-i-husholdninger-med-vedvarende-lavinntekt

[25] SSB (2020). «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. 09008: Personer i husholdninger med vedvarende lavinntekt (EU- og OECD-skala), etter ulike kjennemerker. Treårsperiode. Prosent 1997-1999 - 2016-2018». https://www.ssb.no/statbank/table/09008/ (hentet: 25.08.21)

[26] SSB (2021). «Boforhold, registerbasert. 11346: Eierstatus, etter inntektsgruppe. Husholdninger (K) 2015 - 2020». https://www.ssb.no/statbank/table/11346/ (hentet: 27.08.21)

[27] Bodahl, Aslak (2019, 07.01.). «Færre får bostøtte og det blir dyrere å bo. Nå legger SV press på KrF for å løse floka». FriFagbevegelse. https://frifagbevegelse.no/forside/farre-far-bostotte-og-det-blir-dyrere-a-bo-na-legger-sv-press-pa-krf-for-a-lose-floka-6.158.604744.68b4cbca2c (lest 21.08.20)

[28] Vestreng, Tom (2019, 05.02.). «Han ble offer for «gjengs leie»». Dagsavisen. https://www.dagsavisen.no/oslo/han-ble-offer-for-gjengs-leie-1.1272781?fbclid=IwAR2fMKAUlQpf7Z17C4p2lmP0BymWwF83phq2q9b-rLyowH2x6a1a7vggxg8 (lest 21.08.20)

[29] SSB (2020). «Boforhold, registerbasert. 11346: Eierstatus, etter inntektsgruppe. Husholdninger (K) 2015 - 2019». https://www.ssb.no/statbank/table/11346/ (hentet: 21.08.20)

[30] SSB (2020). «Fattigdomsproblemer, levekårsundersøkelsen. 12079: Materielle goder, etter inntektsgruppe 2017 - 2019». https://www.ssb.no/statbank/table/12079/ (hentet: 20.08.20)

[31] SSB (2020). «Fattigdomsproblemer, levekårsundersøkelsen. 12088: Sosiale goder, etter inntektsgruppe 2017 - 2019». https://www.ssb.no/statbank/table/12088/ (hentet: 20.08.20)

[32] SSB (2020). «Fattigdomsproblemer, levekårsundersøkelsen. 12128: Økonomisk romslighet og betalingsvansker, etter inntektsgruppe 2017 - 2019». https://www.ssb.no/statbank/table/12128/ (hentet: 20.08.20)

[33] OsloMet (2020). «Referansebudsjettet. Kalkulator». Forbruksforskningsinstituttet SIFO. http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/SIFO/Referansebudsjettet/Kalkulator (hentet: 20.08.20)

[34] Nav (2020, 06.01.). «Statlige veiledende retningslinjer for økonomisk stønad». https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kontakt-nav/oversikt-over-satser/statlige-veiledende-retningslinjer-for-okonomisk-stonad_kap (lest: 20.08.20)

[35] Bing, Ida (2020, 24.02.). «Mener tusenvis står uten inntekt etter avslag på arbeidsavklaringspenger: – Dette begynner å bli stygt». FriFagbevegelse. https://frifagbevegelse.no/loaktuelt/mener-tusenvis-star-uten-inntekt-etter-avslag-pa-arbeidsavklaringspenger--dette-begynner-a-bli-stygt-6.158.679313.c40155a87f (lest: 20.08.20)

[36] Grimstad, B (2021, 23.03) Disse kommunene trekker barnetrygden fra utbetalingene til familier på sosialhjelp. Fagbladet. https://fagbladet.no/nyheter/disse-kommunene-trekker-barnetrygden-fra-utbetalingene-til-familier-pa-sosialhjelp-6.91.775074.52aa254a6a

[37] SSB (2019). «Fattigdomsproblemer, levekårsundersøkelsen. 12079: Materielle goder, etter inntektsgruppe 2017 - 2019». https://www.ssb.no/statbank/table/12079/ (hentet: 24.08.20)

SSB (2019). «Fattigdomsproblemer, levekårsundersøkelsen. 12077: Materielle goder, etter økonomisk status 2017 - 2019». https://www.ssb.no/statbank/table/12077/ (hentet: 24.08.20)

[38] Lunde, Elin Skretting, Otnes, Berit & Ramm, Jorun (2017). Sosial ulikhet i bruk av helsetjenester: En kartlegging (rapport 2017/16). SSB. https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/sosial-ulikhet-i-bruk-av-helsetjenester

[39] Andersen, Ulf (2019, 04.04.). «Færre på AAP. Flere på sosialhjelp». Dagsavisen. https://www.dagsavisen.no/debatt/ferre-pa-aap-flere-pa-sosialhjelp-1.1460150 (lest: 20.08.20)

[40] Bing, Ida (2020, 02.01.). «66.000 kroner mindre til AAP-mottakere under 25 år». FriFagbevegelse. https://frifagbevegelse.no/nyheter/66000-kroner-mindre-til-aapmottakere-under-25-ar-6.158.666991.d89f1b85b1 (lest: 20.08.20)

[41] Lima, Ivar & Grønlien, Eirik (2020). Flere mottar uføretrygd og sosialhjelp etter innstramming i AAP-regelverket (arbeid og velferd 2020:2). Nav

[42] Bufdir (2020, 05.03.). «Barn i lavinntekstfamilier». https://bufdir.no/Familie/Fattigdom/Ny_Barnefattigdom_i_Norge/ (lest: 18.08.20)

[43] Dearing, E. Daae Zachrisson, H & Mykletun, A (2011) Fattigdommens konsekvenser for utvikling og psykisk helse. Psykologi. https://psykologtidsskriftet.no/oppsummert/2011/08/fattigdommens-konsekvenser-utvikling-og-psykisk-helse

[44] Skårdalsmo, K. Rønning, M & Langvik, I (2021) Over 100 milliarder til uføretrygd i år – Ap angriper Høyre. NRK. https://www.nrk.no/norge/store-kritisk-til-solbergs-jobbdugnad-1.15614275

[45] SSB (2020, 27.03.). «Den økte arbeidsledigheten rammer bredt, men skjevt». https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/den-okte-arbeidsledigheten-rammer-bredt-men-skjevt (lest: 05.08.20)

[46] SSB (2020, 27.03.). «Den økte arbeidsledigheten rammer bredt, men skjevt». https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/den-okte-arbeidsledigheten-rammer-bredt-men-skjevt (lest: 05.08.20)

[47] Bakken, Anders, Pedersen, Willy, von Soest, Tilmann & Sletten, Mira Aaboen (2020). Oslo-ungdom i koronatiden. En studie av ungdom under covid-19-pandemien (rapport 12/20). Oslo: NOVA, OsloMet

[48] Fjeldstad, Øivind (2020, 22.04.). «Lavere livskvalitet etter korona-tiltakene.» Velferd. https://velferd.no/velferd/2020/lavere-livskvalitet-etter-korona-tiltakene (lest: 03.09.20)

[49] Hølaas, I V. Laupstad, I. Sigurjonsdottir, S. Aagesen, U C. Botnen, T & Clausen, N (2021) Psykt ensom. Røde Kors. https://www.rodekors.no/contentassets/3ada49637c394283ace72a9f709c323f/308630_rapport-psykt-ensom_uu.pdf

[50] Ditlefsen, Heidi & Sundsdal, Svein (2021, 26.06.). «Siw Anita er glad for Nav-ombud: – Jeg føler meg overkjørt og sett ned på». NRK. https://www.nrk.no/sorlandet/agder-far-landets-forste-nav-ombud-1.15541175 (lest: 26.08.21)

[51] Strømmen, Olav (2020, 27.04.). «Nav-ombud – hva, hvorfor, hvordan?» Velferdsalliansen EAPN Norway.https://velferdsalliansen.no/images/Nav-ombud_-_hva_hvorfor_hvordan.pdf

[52] NOU 2017:6 (2017). Offentlig støtte til barnefamiliene. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet

[53] Nav (2021, 05.02.). «Foreldrepenger, engangsstønad og svangerskapspenger». https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/familie-statistikk/foreldrepenger-engangsstonad-og-svangerskapspenger (lest: 26.08.21)